

İNGİLİS DİLİNDƏ SİNONİM CƏRGƏNİN GENİŞLƏNMƏSİNDƏ
METAFORANIN ROLU

N.Ş.ƏRƏBLİ

Bakı Dövlət Universiteti
nargiz_arabli@yahoo.com

Məqsəd dilin bilinməyən və istifadə olunmayan potensialını aşkara çıxarmaq üçün stilistik priyomları, daha dəqiq desək, metaforanı analiz etmək, onun dil funksiyalarının bir neçə aspektini tədqiq etməkdir. Məqalənin tədqiqat obyektı metaforanın dil funksiyalarının aşağıdakı aspektləri olmuşdur: sinonimlərin yaranma üsulu kimi, sözün leksik-semantik strukturunun inkişaf üsulu kimi. Metaforik məna dəyişməsi prosesi daimidir və dildə daim yeni obrazlar, məna və sözlər yaranır. Məqalə dilçiliyin iki sahəsini – üslubiyyat və leksikologiyanı birləşdirir: leksik ifadə vasitəsi və üslubi priyom olaraq metafora üslubiyyatın tədqiqat sahəsinə daxildir. Digər tərəfdən, metafora məcazi mənada işlədilan söz və söz birləşmələrinin yaranmasına zəmin yaratdığı üçün mənanı xüsusi məfhum kimi öyrənən və leksikologiyanın bir bölməsi olan semasiologiyanın predmetidir.

“Metafora” termini, sözün etimologiyasından aydın olduğu kimi, müəyyən keyfiyyətin bir obyektədən başqa bir obyektə keçidi deməkdir. Müasir dilçilikdə metafora sözün əlavə məna çaları qazanması kimi qəbul olunur. Belə ki, *grasp*, *get* və *see* fellərinin məna dəyişməsi nəticəsində *understand* felinin əsas mənası əlavə məna kimi qəbul edilmişdir. *Grasp*, *get* və *see* felləri “*başla düşmək*” mənasında işləndikdə əlavə məna bu sözlərin semantik strukturunda ifadə olunur (14, 98). Çox zaman metafora müəllifi iki müxtəlif obyekt arasında oxşar, ortaq əlamət gördükdə bu məna dəyişməsi baş verir.

Dilçilərdən İ.R.Qalperinə görə metaforanın oxşarlığa əsaslanması fikri doğru deyil. İki obyektı birləşdirən bir ümumi əlamət onların oxşarlığına dəlalət etmir. Məsələn: heyvanlar və insanlar hərəkət edir, nəfəs alır, qidalanır. Lakin bu funksiyalardan biri, misal üçün hərəkət, nəfəs alma eyni zamanda həm heyvanlara, həm də insanlara xas əlamət olması onların oxşarlığı demək deyil.

Diqqətə çatdırmalıyıq ki, eyniləşdirmə oxşarlığa bərabər tutulmamalıdır: “Dear Nature is the kindest Mother still” (3, 203). Burada “Mother” məfhumu “nursing, weaning, caring for” hərəkəti anlayışlarını xatırladır. Lakin “Nature” məfhumu barəsində bunu demək mümkün deyil. Burada real oxşarlıq deyil, ümumiləşdirmə mövcuddur.

Buna görə də metaforanın tərifini iki mənanın eyni anda realizasiyası kimi vermək daha düzgün olardı. Məhz bu xüsusiyyətinə görə metafora obrazlı təsvir üçün ən güclü vasitə hesab olunur. Nəticə etibarilə, şüurda müəyyən obraz yaratmaq bir məfhumu abstraktlıqdan konkretliyə gətirməkdir. “Mother” və “Nature” sözlərinin mənalарının qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində təbiət öz simasını saxlamaqla anaya xas xüsusiyyətlərə yiyələnir.

Metafora «pearly teeth», «voiceless sounds» kimi təyinli sözlərdə, yuxarıda qeyd etdiyimiz “Nature” və “Mother” timsalında predikativli söz birləşmələrində təcəssüm edən zaman *eyniləşdirmə* müşahidə olunur.

Hər hansı ədəbi parçada izahedici vahid olmadıqda müxtəlif hərəkəti fellərin yeniləşdirilməsi asanlıqla başa düşülmür. Növbəti cümləyə diqqət yetirək:

“In the standing beams that streamed through the open window the dust danced and was golden” (3, 243).

Bu parçada toz hissəciklərinin hərəkəti yazıçının gözündə rəqs hərəkətlərinə bənzəyir. Bu baxımdan iki istiqamətdə fikir yürütmək mümkündür: abstrakt və konkret, burada hərəkət (ümumi) və rəqs (konkret). Növbəti nümunədə metafora zərfdə biruzə verir:

“The leaves fell sorrowfully.”

Tökülən yarpaqların təlaş içində olduğuna görə bədənini və başını yelləyən insanın hərəkətləri ilə eyniləşdirilir. Lakin yazıçı təxəyyülü adi halda aralarında oxşarlığın sezilməsi mümkün olmayan bu iki hərəkəti eyniləşdirir.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz nümunələr orijinal metaforaya misal ola bilər. Adi metaforalar kateqoriyasına “a ray of hope”, “floods of tears”, “a storm of indignation”, “a flight of fancy”, “a gleam of mirth”, “a shadow of a smile” və bu kimi bir çox ifadələr daxildir ki, zaman keçdikcə öz metaforik xarakterini itirmiş və adi dil vahidlərinə çevrilmişlər.

İngilis dilində sinonim cərgəni zənginləşdirən söz və ifadələr müxtəlif məcaz növlərinə əsaslanı bilər. Sinonim cərgəni genişləndirən sadə metaforalar fiziki xüsusiyyətlərə əsaslanan oxşarlığa görə təsnif olunur. Aşağıdakılara diqqət yetirək:

Görünüş və ya forma bənzərliyi: bridge – a structure to erected afford passage across a waterway, 1) the narrow raised platform whence the captain of a steamer gives directions (kapitan körpüsü); 2) the upper bony part of the nose; 3) a thin upright piece of wood supporting the strings in a violin or similar instrument (skripanın körpüsü); 4) in dentistry – a frame for holding false teeth which is clamped to adjoining teeth on each side (taxma diş körpüsü) (14, 115).

İngilis dilində gül adlarının yaranma tarixi bu baxımdan maraqlıdır; bəzi gül adları assosiativ bənzərliyə əsaslanır. Məsələn, *bachelor’ buttons, the dandelion*. Sonuncunun mənşəyi “the teeth of a lion”, latınca dens – tooth + leo – lion, fransızca *dent de lion* kimidir.

Aster – bu çiçəyin ağ, çəhrayı və bənövşəyi ləçəkləri ulduzlara bənzədiyi üçün ona latınca “aster”, yəni ulduz adı verilmişdir (14, 123).

Canterbury Bells – bu çiçəklər Kentebəri zəvvarlarının atlarından asılan zənglərə bənzədiyi üçün onlara “Canterbury Bells” adı verilmişdir.

Həssaslıq: *egg – shell*, the outer covering or shell of an egg – həssas və tez sınan hər əşyaya aid işlədilər bilər; məsələn: *egg – shell china* (kövrək çini qab).

Funksiya və ya istifadə: *hand*, the index of a time – piece (saatın əqrəbi); *arm* – arms of a balance (tərəzinin gözü); *wing* (aeronautics) – təyyarənin qanadı (14, 110).

Hərəkət oxşarlığı: *caterpillar* – tractor (traktor); həmçinin *to saw the air* – to gesticulate (jestlərlə danışmaq) mənasını verir.

Vəziyyət oxşarlığı: *entrails, bowels, intestines* - inner parts of the earth (yerin daxili); *the head of a page* (səhifə başlanğıcı), *the foot of a page* (səhifənin sonu); *island* – a small raised area for pedestrians crossing streets or awaiting trams, a street refuge (küçə daldalanacağı).

İngilis dilində çox söz və ifadələr vardır ki, metaforik xarakter daşıyaraq insan anlayışı bildirir. Dilçilikdə belə söz və söz birləşmələri *zoosemiya* adlanır. Aşağıdakı nümunələrdə insanların heyvan adları ilə adlandırılması prosesinin metaforik xarakter daşması kifayət qədər aydın görünməkdədir; belə ki, hiyləgər insan *fox*; acgöz – *pig*; kobud insan – *bear*; çox kitab oxuyan – *a bookworm*; davakar, dalaşqan qadın – *vixen*; kinli qadın – *a cat* adlandırılır. *Dog, hound, cur, puppy, tyke* terminləri kin – küdurət bildirir. *Bulls* (speculators on a rise) – birjada qalxan qiymətlərlə əməliyyat aparan şəxs, *bears* (speculators on a fall) – birjada düşən qiymətlərlə əməliyyat aparan şəxs, *lambs* (gullible speculators) – tez inanan, aldanan birja iştirakçısı, *calf* (a young man) – cavan oğlan, *donkey* (a foolish person) – axmaq, *whale* (a clever man) – müdrik, ağıllı insan kimi söz ehtiyatını genişləndirən metaforik terminlər də qeyd edilməlidir. Heyvan adlarının xəstəlik ifadə etməsi oxşar mənə dəyişməsidir: *a cancer* (latınca “xərçəng”); *lupus* (latınca “canavar”).

Bəzi felləri də bu kateqoriyaya aid etmək olar: *to ape* – to imitate (meymunluq etmək); *to bear* – to speculate on falling prices (birjada düşən qiymətlər üzərində əməliyyatlar aparmaq); *to bull* – to speculate on rising prices (birjada qalxan qiymətlər üzərində əməliyyatlar aparmaq); *to ferret out* – to search carefully, to discover (a criminal, secret) – cinayətkarı və ya sirri aşkara çıxarmaq). İngilis dilində zoosemik metafora ifadə edən söz birləşmələri və idiomlar var. Aşağıdakılara diqqət yetirək: «*to dog a person's steps*»; «*to hound a man*» (izləmək); «*lion's share*» (şir payı).

Idiomların yaranma zəmini olan metaforanın mənbəyi fiziki əlamətlərin oxşarlığıdır. Aşağıdakı kateqoriyalara fikir verək:

Rəng oxşarlığı: *pea – soup fog* (a thick yellow fog) – qalın sarımtıl duman; *pepper and salt* (a cloth of dark and light wools woven together) – ağ və qara rəngli yun parça (13, 235).

Forma bənzərliyi: *devil's darning needle* (a dragon fly) – iynəcə.

Hərəkət bənzərliyi: *dance on a tight rope* (to perform risky tricks) – riskli hərəkətlər etmək, *plough the waves* (to cleave the surface of water) –

dalğaları yarıb keçmək, *slow – coach* (a person slow in action, dull of wit, behind the times in opinion) – geri fikirli, astagəl, yelbeyin insan (13, 236).

Vəziyyət oxşarlığı: *behind the scenes* (behind the scenery of a theatre) – səhnə arxası; hence out of public view, in secret, in a position to see the hidden agencies or working of things – sirli, ictimaiyyətdən gizli saxlanılan. (15, 439)

Bəzi idiomlar mürəkkəb metaforalara əsaslanır: *a frog – in – the – throat* – horseness (kobudluq); *a pill to cure an earthquake* – half measures – işəyaramaz metod.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, metaforik idiomlar mübaliğəli ola bilər: *dead from the neck up* – foolish, dull – witted – boş beyin, ağılsız; *hairsplitting* – drawing fine or artificial distinctions – cüzi fərq (15, 437).

Əqli prosesləri təsvir etmək üçün aşağıdakı ifadələrdən istifadə olunur: «*the train of thought*» - «Lady Alison fell into a train of thought» (7, 153).

A.Kunin, M.D.Kuznets, Y.M.Skrebnuyov, A.N.Moroxovskiy, O.P.Vorob-yova, N.İ.Lixoşerst, Z.V.Timoşenko kimi dilçi alimlər antonomasiyanı da, sifət və fel kimi işlənməsi “Metaphor” adı altında vermişdir; məsələn: nadir yaraşığa malik olan kişi cinsinin nümayəndəsi Adonis adlanır (Adonis yunan mifologiyasına əsasən, gözəlliyinə görə Venera tərəfindən sevilən mif qəhrəmanı olmuşdur). A. Kunin daha bir neçə nümunə göstərir:

Apollo, Benedict (a newly married man, especially a confirmed bachelor before marriage; from Shakespeare’s character in “Much Ado About Nothing”) – subaylığın daşını atmış kişi. *Cain* (fratricide, murderer) – qatil, *Caliban* (a man of degraded bestial nature from the character of Shakespeare’s “Tempest”) – vəhşi təbiətli şəxs, *Cerberus* (in mythology “the three headed dog guarding the portals of the internal regions” – an alert or surly guard) – gözüaçıq mühafizəçi. Bu nümunələr yalnız ingilis dilində işlənilmir. Yuxarıda göstərdiyimiz antonomasiya nümunələri beynəlmiləl xarakter daşıyır. Müxtəlif yer və xalq adları eyni qaydada işlənilə bilər: *bedlam* (an asylum for lunatics in London; hence a place of uproar. Corrupted from Bethlehem (Hospital of St. Mary of Bethlehem) founded as a priory in 1247 and converted to a madhouse in 1547) – dəlixana; *vandal* – a barbarian (vəhşi), spartan – hardy, fearless (qorxusuz, cəsur).

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov A. Dil və üslub məsələləri. Bakı: Gənclik, 1970, 104 s.
2. Раевська Н.М. English lexicology. Київ: Вища школа, 2003, 335 p.
3. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. Л.: Просвещение, 1973, 303 с.
4. Виноградов В.В. “Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика. М.: Академия Наук СССР 1963, 255 с.
5. Англо-русский словарь синонимов. М.: Оникс, 2010, 416 с.
6. O.Jespersen. Growth and structure of the English Language. Chicago: The University of Chicago Press, 314 p.
7. R.S.Ginzburg. A course in Modern English Lexicology. М.: 1979, 276 p.
8. Kukhareno V.A. A book of practice in Stylistics. М.: Высшая школа, 1986, 132 p.

9. Galperin I.R. Stylistics. M.: Higher School Publishing House, 1971, 342 p.
10. Geoffrey N. Leech. Semantics. London: Penguin Books, 1974, 356 p.
11. Arnold I.V. English word. M.: Высшая школа, 1986, 276 p.
12. Koonin A. English lexicology. M.: Book publishing house, 1940, 160 p.
13. Marvin Terban. Scholastic Dictionary of Idioms, Scholastic reference (revised edition), London, 2009, 304 p.
14. Howard Jackson, Etienne Ze Amvela, "Words, Meaning and Vocabulary: An Introduction to Modern English Lexicology", London, Continuum International Publishing Group, 2009, 256 p.
15. The Oxford Dictionary of Synonyms and Antonyms, Oxford University Press, USA, 2009, 514 p.

РОЛЬ МЕТАФОРЫ В РАСШИРЕНИИ СИНОНИМИЧЕСКИХ РЯДОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Н.Ш.АРАБЛИ

РЕЗЮМЕ

Основной целью статьи являются стилистические приемы выявляющие неизвестный и неиспользованный потенциал языка, анализировать метафору и некоторые аспекты лингвистических функций. Цель работы изучить следующие аспекты лингвистических функции метафоры, как способ образования синонимов, способ развития лексико-семантической структуры слов. Метафорическое развитие значения является постоянным процессом и способствует образованию новых образ, слов и значений.

THE ROLE OF METAPHOR IN THE ENLARGEMENT OF SYNONYMIC GROUP IN ENGLISH

N.Sh.ARABLI

SUMMARY

The aim of the article is to find out the unknown potential of language in order to analyse metaphor and some of its linguistic aspects. The following linguistic aspects of the metaphor are the objects of the research: the source of synonymy and the development style of the lexical-semantical structure of a word. Metaphoric change of meaning is permanent and it results in new words, meanings and images.